

comentarii critice

D

ACĂ mai aveți îndoieli că filozofia actuală este cu precădere o chestiune de vocabular, merită să citiți *La ce bun adevărul?* Volumul rezumă polemica, de scortoasă desfășurare protocolară, pe care Richard Rorty a purtat-o cu Pascal Engel în 2002 la Sorbona, spre deliciul celor care au avut norocul de a se număra printre spectatori. Încestarea celor doi, cu toată politetea mondenă a unor oameni care își întorc complimente

cu aerul că de fapt nu dau doi bani pe părerea celui alt, are ceva tăios și ireductibil. De o parte, un gânditor analitic de o fermecătoare facondă, Pascal Engel, supărat foc pe interlocutorul căruia nu-i iartă cinismul cu care șterge dintr-un gest distincțiile tradiționale ale filozofiei (adevăr-fals, sens-semnificație, valoare-nonvaloare, intrinsec-extrinsec, interior-exterior, limbaj-realitate), de cealaltă parte, un pragmatic incorrigibil, rutinat, blazat și aproape obosit, care se străduiește, sub masca unei morgi de seninătate colocială, să-și ascundă disprețul față de adversar.

Primul e înfuriat și mereu în ofensivă, al doilea e condescendent, plictisit și retras în matca unor convingeri pe care nu i le mai poate clinti nimeni. Primul e ca un spadassin care fandează mereu vrînd să-și înțepe măcar o dată adversarul, în timp ce cel de-al doilea dă impresia unei urs afabil care își reprimă cu greu iritarea pe care zbaterele unui bărbaune i-o provoacă în imediată apropiere a nasului. Pe scurt, primul e adeptul filozofiei de amvon, pentru care adevărul este o valoare de referință în viața oamenilor, în timp ce al doilea e adeptul coborîrii filozofiei în cripta istoriei, încredințat că adevărul e un cuvînt inutil despre care gânditorii au bătut cîmpii secole de-a rîndul.

Urmarea ciocnirii este un delicios spectacol în cursul căruia două inteligente vii își scot ochii sub pretext că dezbat o problemă teoretică. Dintre cei doi, cel mai simpatic e cel mai radical: bătrînul Rorty. Ajuns la o vîrstă care nu-i mai permite să-și întrețină iluzii speculative, adeptul pragmatismului face figura unui diagnostician lucid care anunță cu calm decesul adevărului. În schimb, Pascal Engel, antipatic prin aplombul teoretic cu care vrea să-l facă pe Rorty să-și ceară scuze pentru radicalismul său, are ceva din rigiditatea inchizitorială a supraveghetorilor ideologici: vrea să impună o concepție pe care venerabilul Rorty a mistuit-o de mult.

Engel se străduiește, se agită și chiar desfășoară o cascadă de argumente logice, pentru ca în final, revoltat el însuși de neputința de a-i smulge lui Rorty o retractare, recurge la argumentul suprem: apelul sentimental la binefacerile pe care adevărul le aduce omenirii. Apelul sună ca un avertisment: nu e benefic ca oamenii să afle că adevărul e un cuvînt fără acoperire în realitate. Iar Rorty, fidel crezului pragmatic conform căruia orice poate fi adevărat cu condiția ca mai întîi să fie util, ridică plictisit din umeri: „După modelul filozofilor așa-zîși «postmoderni» și al pragmatistilor în rîndul cărora țin să mă situez, putem considera drept neglijabile problemele tradiționale ale metafizicii și ale epistemologiei, dat fiind că nu au nici o utilitate socială. Și aceasta nu pentru că ar fi lipsite de sens sau pentru că s-ar întemeia pe niște presupoziii false, ci pur și simplu pentru că vocabularul metafizicii și al epistemologiei nu au nici o funcție socială.” (p. 63) Într-un cuvînt, problemele filozofiei sunt inutile.

Și cum adevărul este o problemă tradițională a metafizicii, în ochii lui Rorty ea trebuie să aibă soarta tuturor relicvelor conceptuale care mai plutesc încă mentalul colectiv: îngroparea în cimitirul elefanților și pomenirea ei, cu reculeasă seninătate, ca drept un exemplu de eșec speculativ. Paradoxul pe care ți-l prilejuiește citirea cărții este că, în ciuda fermității iconoclaste cu care Rorty refuză adevărului orice semnificație reală, cititorul nu se poate împiedica să nu-l simpatizeze pe septuagenarul distrugător de idoli. Căci, spre deosebire de militantismul focos cu care prozelitul Engel apără dogma adevărului, Rorty are ceva din resemnarea liniștită a omului care știe că subiectul e încheiat: mitul adevărului e pe butuci, efigia s-a crăpat și credința în el a dat ortul popii.

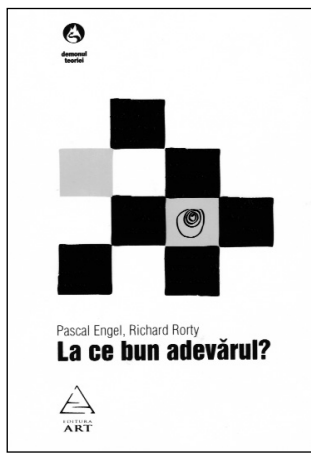
Dar ce este atît de precar în mitul adevărului ca Rorty

să fie atît de reticent în cultivarea lui? Pur și simplu, superstiția pe care tradiția filozofică a întreținut-o în privința acestui concept: potrivit opticii ei milenare, adevărul e scopul cunoașterii. El e precum capătul unui drum a cărui străbateră echivalează cu cunoașterea, iar cel care a apucat să afle adevărul nu se mai poate purta în viață decît conform lui. Și astfel, atitudinea omului, dictată fiind de lumina adevărului, va fi una morală. De aici reiese că imoralitatea înseamnă neștiință

Sorin Lavric
CRONICA IDEILOR

Spinosul și inutilul adevăr

Pascal Engel, Richard Rorty,
La ce bun adevărul?, ediție
îngrijită de P. Savidan, trad. din
franceză și postfață de Bogdan
Ghiu, Editura Art, 2007, 94 pag.

sau confundarea falsității cu adevărul. În toate aceste considerații, adevărul presupune o concordanță între spusele unui om și starea de lucruri la care se referă ele. Dacă frazele mele corespund realității ele sunt adevărate. Concluzie: adevărul e adevărea cunoștințelor la realitatea lumii.

Replica lui Rorty este: noi nu știm cum este realitatea lumii, și de aceea nu știm cînd frazele noastre corespund acestei presupuse realități. De aceea, adevărul nu înseamnă corespondența gîndurilor cu realitatea, ci cu totul altceva: corespondența gîndurilor unui om cu ale contemporanilor săi. Cu alte cuvinte, adevărul e ceea ce oamenii cred la un moment dat că este adevărat, sau, mai precis, adevărul este ceea ce oamenii sunt făcuți să creadă la un moment dat. Cînd momentul va trece, grupul uman va crede altceva, iar adevărul se va schimba. Adevărul e așadar doar o convingere împărtășită de o comunitate într-o anumită epocă. Adevărul e consens și atît.

Cel mai adesea, un astfel de consens colectiv nu are decît vagi temeieri raționale. De aceea, valoarea lui nu se măsoară după gradul de adecvare la realitate, ci

după efectul practic pe care îl are în viața comunității. De pildă, dacă o convingere aberantă, a cărei falsitate este izbitoare, are totuși o utilitate incontestabilă în viața unui grup, atunci ea este cu mult mai adevărată decît o cunoștință sigură care nu are nici o consecință practică în cadrul aceluiași grup. O idee este adevărată dacă are efect practic. Adevărul privește așadar gradul de eficacitate al unei idei, iar nu corespondența ei cu realitatea. Tot ce e util și eficient este adevărat. Fiind consens, adevărul e o cale către ceva, și nu un scop în sine. Adevărul are valoare instrumentală. El nu e ținta supremă, cum nu e nici sursa moralității sau a frumuseții în lume. De aceea, e mai convenit să vorbim de adevăruri mici și utile, decît de un adevăr mare și inutil spre care, chipurile, tinde cunoașterea realității. Morala? Dată fiind balastul semantic cu care tradiția a încărcat cuvîntului „adevăr”, Rorty vine cu o propunere răspicată: să renunțăm la acest cuvînt. A continua să-l folosim înseamnă nu doar să întreținem prejudecata existenței unor cunoștințe adevărate, dar în plus înseamnă să sporim numărul confuziilor terminologice. Și decît să ne învîrtim la nesfîrșit în jurul semnificației unor cuvinte cărora uzura timpului le-a tocit complet virtuțile semantice, cel mai nimerit e să renunțăm la ele. Vocabule precum „adevăr”, „sens”, „semnificație”, „realitate” sau „statut ontologic” nu ne mai spun astăzi nimic. Ele împiedică acordul oamenilor, de aceea sunt nu numai inutile, dar chiar oneroase. „Părerea mea este că noi putem să ne folosim, într-o anumită măsură, de distincția dintre problemele care merită efortul de a fi abordate și cele care sunt indiferente fără a fi nevoiți să facem referire la niște noțiuni precum «semnificație» sau «sens». Nu este nevoie să-i jignim pe cei care discută despre aceste distincții spunînd că reflecțiile lor sînt goale de sens ori că exprimările lor sunt lipiste de semnificație. Putem să evităm această jignire pozitivistă și să ne întrebăm pur și simplu: «De ce să ne chinuim atîta?» [...] În concluzie, aș fi tentat să spun că le-am oferit o șansă acestor distincții tradiționale. Am discutat enorm despre ele, fără ca acest lucru să fi avut vreo urmare practică. Propun, prin urmare, într-un mod cît se poate de simplu, extrem de modest, să începem să ne ocupăm și de alte distincții. Nimic mai mult.” (p. 87)

Grija preventivoare cu care Rorty propune schimbarea distincțiilor conceptuale e mai usturătoare decît o bațjocură fațișă. Căci nu e cale mai dureroasă de a sugera insignifianța unor teme decît să constăți, cu o bunăvoință cordială, că a venit timpul să mai vorbim și despre altele. Iar lui Pascal Engel ideea că adevărul, așezat în cufărul cu vestigii muzeale, trebuie să fie abandonat spre a lăsa locul analizei unor probleme de utilitate socială, i se pare un afront personal. De aici și perseverența cu care caută să salveze adevărul invocînd idealul moral pe care cuvîntul acesta îl trezește în oameni. „Dacă toată lumea ar ajunge să fie de acord că adevărul nu reprezintă o valoare intrinsecă care trebuie căutată pentru ea însăși, transformîndu-l într-o valoare pur instrumentală, s-ar mai păstra adevărul măcar ca un mijloc în vederea atingerii altor scopuri? După părerea mea, ar dispărea pur și simplu. Am spus că nu cred că Rorty este un eliminativist în ceea ce privește adevărul și valorile de adevăr și că, după părerea mea, el vrea în primul rînd să le relativizeze, pentru a ne debarasa de miturile care le înconjoară. [...] Ce anume îi determină pe oameni să tînjească după încredere și sinceritate, privind, în același timp, cu suspiciune apelurile la Adevăr în formele lui ideale și sublime? Răspunsul meu – iar în acest punct nu cred că el diferă de cel al lui Rorty – este că ei vor ca Adevărul cu majusculă să nu reprezinte o modalitate comodă de a ignora nevoia de adevăr cu minusculă. Altfel spus, ei sînt în continuare gata să admită că adevărul poate fi de folos, tot așa cum multe alte lucruri (falsul, mai ales) pot fi, de asemenea, de folos. Dar numai la atît trebuie oare să se reducă adevărul?” (p. 51)

Dincolo de spectacolul oferit de ciocnirea a două inteligente speculative, cartea dă cititorului prilejul de a asista la coliziunea a două paradigme de gîndire. Paradigma lui Pascal Engel, pentru care cercetarea unei probleme înseamnă a o supune unei analize conceptuale, și cea a lui Richard Rorty, pentru care modul cel mai sigur de a îngropa o temă este s-o supui unei interminabile analize filologice, sub pretextul „clarificării ei conceptuale”. Una peste alta, o carte consistentă în nuanțe și bogată în sugestii. ■